

تحولات لایحه جامع حقوق مالکیت فکری

در مقایسه با مقررات بین‌المللی راجع به آثار ادبی و هنری

دکتر ستار زرکلام^۱

چکیده

لایحه جامع حقوق مالکیت فکری (کتاب اول: مالکیت ادبی و هنری) سال ۱۳۹۳ که در حال حاضر مراحل تصویب خود را در مجلس شورای اسلامی ایران سپری می‌کند حاوی پیشرفتهای اساسی در حمایت از پدیدآورندگان آثار است. ارزیابی این تحولات با توجه به مقررات بین‌المللی در این زمینه بویژه کنوانسیون برن سال ۱۸۸۶ میلادی و اصلاحات بعدی آن و معاهده وایپو راجع به حق مولف (کپی رایت) سال ۱۹۹۶ امکان پذیر است. این مقایسه نشان می‌دهد که مقررات لایحه نه تنها توقعات حداقلی این اسناد را برآورده کرده بلکه در بسیاری از موارد در صدد حمایت جدی‌تر و موثرتر از پدیدآورندگان آثار برآمده و حمایت‌های بمراتب بیشتری از آنان کرده است. این تحولات بویژه در خصوص توسعه دامنه حمایت به اشخاص و موضوعات جدید، پیش‌بینی امارات پدیدآورندگی و نمایندگی، توسعه و شفاف‌سازی مصادیق حقوق مادی، پیش‌بینی صریح و شفاف‌سازی محدودیتها و مستثنیات حقوق مادی، تصریح به شرایط اعمال محدودیتها و مستثنیات، توسعه و شفاف‌سازی حقوق معنوی، بازنگری در مقررات مرتبط با مدت حمایت از حقوق مادی و تکمیل قواعد مرتبط با ضمانت نمایان است. با این حال عدم حمایت از حق تعقیب (ماده ۱۴ مکرر کنوانسیون برن)؛ عدم حمایت از اطلاعات حقوقی مرتبط با مدیریت حقوق پدیدآورنده (ماده ۱۲ WCT) از جمله ایراداتی است که می‌توان بر لایحه مورد بحث وارد کرد.

کلمات کلیدی: لایحه جامع حقوق مالکیت فکری، کتاب اول؛ مالکیت ادبی و هنری، کنوانسیون برن، معاهده وایپو راجع به حق مولف، امارات پدیدآورندگی، محدودیتها و مستثنیات حقوق مادی، حقوق معنوی، مدت حمایت، ضمانت اجراها، حق تعقیب، آثار ترجمه.

1- عضو هیات علمی گروه حقوق دانشگاه شاهد.

مقدمه

لایحه "حمایت از مالکیت فکری" کتاب اول - مالکیت ادبی و هنری و حقوق مرتبط سال ۱۳۹۳ که دورنمای مقنن ایرانی را در زمینه حمایت از آثار ادبی و هنری نشان می‌دهد در صورت تصویب نهایی، حقوق مالکیت فکری ایران را دچار تحولات مهم و اساسی خواهد کرد. این تحولات موجب نزدیکی هرچه بیشتر حقوق مالکیت ادبی و هنری ایران با مقررات بین‌المللی در این زمینه خواهد شد و بلحاظ حقوقی می‌تواند راه را برای پیوستن به کنوانسیون برن و معاهدات وایپو در زمینه حق مولف (کپی رایت) هموارسازد.

در این مقاله میزان توجه لایحه جدید به کنوانسیون برن و اسناد بین‌المللی مرتبط با حق مولف (کپی رایت) مورد مطالعه قرار گرفته است. الهام از کنوانسیون برن و معاهده وایپو راجع به حق مولف (کپی رایت)^۳، گاه با تکرار برخی مقررات این اسناد و عمدتاً با تکمیل آنها صورت گرفته است. لایحه در بسیاری از موارد از حداقل‌های مورد نظر کنوانسیون برن و معاهده وایپو پیش‌تر رفته و تا حدود زیادی با بسیاری از قوانین داخلی کشورهای پیشرفته صنعتی نظیر فرانسه، انگلیس و آلمان برابری می‌کند. هدف این مقاله بررسی مزایا و معایب لایحه در مقایسه با مقررات کشورهای پیشرفته نیست. سرانجام بررسی تحولات لایحه مورد بحث راجع به حقوق مجاور یا حقوق مرتبط نیز مد نظر قرار ندارد. برای تامین اهداف پژوهش، این مقاله در سه گفتار تنظیم شده است؛ گفتار اول، به هماهنگی لایحه جامع با مقررات کنوانسیون برن، گفتار دوم به نواقص و معایب لایحه پرداخته است. عدم تعادل در حجم گفتارها به این دلیل است که لایحه در الهام از مقررات بین‌المللی موفق عمل کرده و ایرادات اندکی از این حیث بر آن وارد است.

گفتار اول - تحولات لایحه در هماهنگی با مقررات کنوانسیون برن و WCT

هماهنگی لایحه حقوق مالکیت فکری ۱۳۹۳ با کنوانسیون برن سال ۱۸۸۶ و اصلاحات بعدی آن و مقررات وایپو راجع به حق مولف (WCT) سال ۱۹۹۶ بویژه در زمینه توسعه دامنه حمایت از پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری به اشخاص و موضوعات جدید از جمله نرم‌افزارها و برنامه رایانه‌ای و همچنین پایگاه‌های داده، پیش‌بینی امارات پدیدآورندگی و نمایندگی، توسعه و شفاف‌سازی مصادیق حقوق مادی، پیش‌بینی صریح و شفاف سازی محدودیتها و مستثنیات حقوق مادی، تصریح به شرایط اعمال محدودیتها و مستثنیات، توسعه و شفاف سازی حقوق معنوی، بازنگری در مقررات مرتبط با مدت حمایت از حقوق مادی و تکمیل قواعد مرتبط با ضمانت صورت گرفته که در ادامه مورد بررسی قرار می‌گیرد.

الف - توسعه دامنه حمایت به آثار جدید

^۲ در این مقاله برای رعایت اختصار از این لایحه به "لایحه حقوق مالکیت فکری ۱۳۹۳" نام برده خواهد شد.

^۳Wipo Copyright Treaty (WCT).

ماده ۲ لایحه حقوق مالکیت فکری ۱۳۹۳ در هماهنگی باماده ۲ لایحه در مطابقت با مواد ۲ و ۷ کنوانسیون برن و ماده ۴ و ۵ WCT مصادیق آثار مورد حمایت را توسعه داده است. از یک سولایحه آثار شفاهی (ناظر ماده ۱ کنوانسیون برن) نظیر سخنرانی، نطق، موعظه را برسمیت شناخته است. از سوی دیگر در همان ماده حمایت از آثار اشتقاقی یا مرکب (مستنبط از بند ۳ ماده ۲ کنوانسیون برن)، آثاری نام و با نام مستعار (ناظر بر بند ۳ ماده ۷ کنوانسیون برن)، اثر ناشی از استخدام و سفارش حمایت کرده است. بعلاوه لایحه حقوق مالکیت فکری ۱۳۹۳ در بند ۴ ماده ۱ خود آثار جمعی (ناظر بر بند ۳ ماده ۲ کنوانسیون برن) را بعنوان اثری که با ابتکار و مسؤولیت یک شخص توسط دو یا چند پدیده آورنده خلق و به نام مبتکر منتشر می شود مورد حمایت قرار داده است.

تحول مثبت دیگر در این خصوص نحوه حمایت از نرم افزارها و برنامه های رایانه ای است. بند ۱۳ ماده ۲ لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ با تاسی از ماده ۴ معاهده WCT ناظر بر ماده ۲ کنوانسیون برن و همچنین بند ۱ ماده ۱۰ موافقتنامه جنبه های تجاری مالکیت فکری نرم افزارها و برنامه های رایانه ای را از مصادیق آثار ادبی و هنری دانسته است. این تصریح اهمیت دارد زیرا غیر از قواعد حقوقی خاص نرم افزارها در سایر موارد قواعد حقوق حاکم بر سایر آثار ادبی و هنری بر این آثار نیز حکومت خواهند داشت. چنین موضعی تمامی ایرادات وارد بر قانون حمایت از پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه سال ۱۳۷۹ را برطرف می کند. قانون یاد شده تلاش کرده بود مقررات خاصی برای نرم افزارها و برنامه های رایانه ای وضع کند که در عمل مشکلات عدیده ای ایجاد کرده بود.

سر انجام یکی دیگر از ابتکارات لایحه در هماهنگی با مقررات بین المللی در زمینه مالکیت ادبی و هنری حمایت از پایگاههای داده است. بر اساس ماده ۳ لایحه، " اثر اشتقاقی و پایگاه داده ای که از حیث چیدمان و گزینش داده ها دارای اصالت است با رعایت حقوق پدیدآورنده یا پدیدآورندگان اثر اصلی، مورد حمایت این قانون خواهد بود." حکم ماده ۳ یاد شده که قابل انطباق با بند ۵ ماده ۲ کنوانسیون برن و ماده ۵ WCT و بند ۲ ماده ۱۰ موافقتنامه راجع به جنبه های تجاری مالکیت فکری سازمان جهانی تجارت (تریپس) سال ۱۹۹۴ است، پایگاههای داده ای را که اصالت دارند مشمول نظم حق مولف قرار داده است. چنین حکمی یکی از ایرادات مهم وارد بر حقوق مالکیت ادبی و هنری ایران را که بطور صریح و روشن از پایگاههای داده حمایت نمی کرد بر طرف کرده است.

ب- پیش بینی امارات پدیدآورندگی

مواد ۴۰ و ۴۱ لایحه حقوق مالکیت فکری ۱۳۹۳ که از ماده ۱۵ کنوانسیون برن الهام گرفته برخی امارات پدیدآورندگی را پیش بینی کرده است. این امارات قانونی می تواند در صورت بروز اختلاف در پدیدآورندگی خواهان یا خوانده (شاکی یا مشتکی عنه) به قاضی کمک شایانی بکند. بر اساس ماده ۴۰ این لایحه، شخص یا اشخاصی که اثر در مرجع ثبت، به نام آنان ثبت شده یا در صورت عدم ثبت، به نام آنان منتشر شده یا در

غیر این دو صورت، نام آنان به عنوان پدیدآورنده بر روی اثر درج شده یا عرفاً منسوب به آنان است، پدیدآورنده شناخته می‌شوند، مگر آنکه دلیلی بر خلاف آن وجود داشته باشد.

همچنین بموجب ماده ۴۱ همین لایحه " در خصوص آثار بی نام یا با نام مستعار که هویت پدیدآورنده واقعی آن برای عموم معلوم نمی‌باشد، شخصی که برای اولین بار به طور مجاز اثر را منتشر کرده است، به عنوان نماینده، حق اعمال حقوق مادی و معنوی و ایصال آن را به پدیدآورنده دارد. "

ج- توسعه و شفاف سازی مصادیق حقوق مادی

ماده ۷ لایحه مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ ناظر بر بند ۱ ماده ۹، ماده ۱۱ ماده ۱۴ کنوانسیون و در تطبیق با ماده ۶ تا WCT۸، مصادیق حقوق مادی را بشرح زیر احصاء کرده است: تکثیر، انتشار، توزیع، حق عرضه، عاریه و اجاره، پخش رادیویی- تلویزیونی، نمایش و اجرای عمومی. هر چند این حقوق از ورای برخی مواد قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان سال ۱۳۴۸ بر می آید ولی تصریح جداگانه و مشخص به هریک از این حقوق حائز اهمیت فراوانی است و علاوه بر حمایت موثر از پدیدآورندگان آثار مانع از تضییع حقوق آنان می‌شود.

د) پذیرش اصل حمایت بدون تشریفات از آثار ادبی و هنری

مطابق ماده ۴ لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ آثار به صرف داشتن اصالت، بدون در نظر گرفتن غایت، کیفیت، نوع، شیوه و شکل آفرینش مورد حمایت قرار می‌گیرند، مگر اینکه مغایر شرع باشند. این ماده در واقع از یک سو ناظر به بند ۱ ماده ۲ کنوانسیون برن (از حیث عدم توجه به روش و شکل ابراز آفرینشها) و از سوی دیگر ناظر بر بند ۲ ماده ۵ کنوانسیون است. در حقیقت پس از آنکه بند ۱ ماده ۵ کنوانسیون برن بر خورداری از پدیدآورندگان کشورهای عضو را از حقوق مذکور در کنوانسیون مورد تصریح قرار می‌دهد بند ۲ همان ماده تصریح می‌کند: " برخورداری و اجرای این حقوق تابع هیچ تشریفات خاص نیست، این برخورداری کاملاً مستقل از حمایت قائل شده توسط کشور خواستگاه اثر است. " هر چند قوانین موجود نیز اصل حمایت بدون تشریفات را مورد عنایت قرار داده اند ولی از آنجا که این اصل از اصول مهم حقوق مالکیت ادبی و هنری است تکرار آن در لایحه جدید شایسته توجه است.

ه) پیش بینی صریح محدودیتها و مستثنیات حقوق مادی و شفاف سازی آنها

بند اول- محدودیت‌های حقوق مادی

ماده ۵ لایحه مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ ناظر بر ماده ۲ مکرر کنوانسیون برن و بند ۱ ماده ۱۰ و ماده ۲ WCT محدودیت‌های حمایت از حقوق مادی پدیدآورنده را مشخص کرده است. این محدودیتها شامل اخبار روز و رویدادهای جاری (ناظر به بند ۸ ماده ۲ کنوانسیون برن)، فکر محض، روشهای استفاده از سیستم ها، شیوه انجام کار، قواعد و اصول کلی، اکتشافات و.....(ناظر بر بند چهار ماده ۲ کنوانسیون برن) موارد غیر قابل حمایت (ماده ۵ لایحه ناظر به ماده ۲ WCT)، متون قوانین و مقررات عمومی و آیین نامه و مفاد کنوانسیون ها

وتوافقات دو یا چند جانبه بین المللی، متون رسمی اداری (ناظر بر بند ۴ ماده ۲ کنوانسیون برن)، متون قضایی (آرا و قرارهای دادگاهها، آرای وحدت رویه و....) (بند ۱ ماده ۲ مکرر کنوانسیون برن)، سخنرانیهای سیاسی (ناظر بر بند ۱ ماده ۲ مکرر کنوانسیون).

بند دوم - مستثنیات حقوق مادی

مواد ۱۶ تا ۲۶ لایحه ناظر بر ماده ۱۰ و ۱۰ مکرر کنوانسیون برن متناظر با بند ۲ ماده ۱۰ WCT مستثنیات حقوق مادی یا بهره برداری های مجاز از آثار را در مقایسه با مقررات موجود بموجب قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان سال ۱۳۴۸ افزایش داده است. این مصادیق از یک سو شامل تکثیرهای مجاز شامل تکثیر محدود برای مقاصد شخصی (ماده ۱۷ لایحه)، تکثیر بمنظور مقاصد آموزشی (ماده ۱۸ لایحه)، تکثیر توسط کتابخانه ها و موسسات نگهداری آثار (ماده ۱۹ لایحه)، تکثیر، پخش رادیو-تلویزیونی و سایر روشهای ارسال عمومی اثر بمنظور اطلاع رسانی (ماده ۲۰ لایحه)، تکثیر برای استفاده اشخاص ناتوان (ماده ۲۱ لایحه)، تکثیر ناپایدار (ماده ۲۴) و از سوی دیگر نقل قول بعنوان یکی دیگر از مصادیق مستثنیات حقوق مادی را با دقت و روشنی بیشتری نسبت به مقررات موجود بیان کرده است: برابر ماده ۲۵ لایحه: "نقل از اثرهایی که به صورت قانونی انتشار یافته و استناد به آنها برای مقاصد علمی، ادبی، هنری، آموزشی، پژوهشی، تربیتی و اطلاع رسانی و به صورت انتقاد و تقریظ و به میزانی که هدف مورد نظر را تأمین کند با ذکر نام پدیدآورنده بجز در آثار بی نام و ذکر مأخذ، در حدود متعارف مجاز است.

به مستثنیات فوق باید ترجمه اثر تحت شرایط خاص را نیز اضافه کرد که از ابداعات تهیه کنندگان لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ محسوب می شود. بموجب ماده ۲۶ این لایحه که قابل انطباق با ماده ۲ ضمیمه کنوانسیون برن در خصوص کشورهای رو به توسعه است: "ترجمه و انتشار آثار منتشر شده به یکی از زبانهای رایج کشور بدون کسب اجازه از دارنده حق و با صدور مجوز ترجمه از سوی کارگروه موضوع تبصره (۱) این ماده و با رعایت شرایط زیر مجاز است:

۱- متقاضی ترجمه از دارنده حق، به طور کتبی تقاضای اجازه ترجمه اثر را نموده و علی رغم گذشت شش ماه از تاریخ تقاضا، دارنده حق اجازه ترجمه اثر را ندهد یا اینکه پس از تلاش متعارف به دلایلی از قبیل مجهول‌ال‌مکان بودن دارنده حق یا بی‌نام بودن اثر، ظرف این مدت قابل دسترس نباشد.

۲- هدف از ترجمه تنها برای مقاصد آموزشی و پژوهشی باشد.

۳- ظرف سه سال پس از انتشار نخستین اثر، اثر یادشده توسط دارنده حق یا اشخاص مجاز از سوی او ترجمه نشده باشد یا تمامی نسخه های ترجمه مربوط حداقل ظرف مدت یادشده کمیاب شده باشد."

بند سوم - شرایط اعمال محدودیتها و مستثنیات

ماده ۱۶ لایحه ناظر به بند ۲ ماده ۹ کنوانسیون و بندهای ۱ و ۲ ماده ۱۰ WCT معیارهای استفاده از مستثنیات را بطور صریح مشخص کرده است. این شرایط که در مقررات موجود بطور صریح و روشن ذکر نشده

اند از یک سو این است که چنین استفاده‌ای با بهره برداری عادی از اثر منافاتی نداشته باشد و از سوی دیگر به منافع قانونی‌پدیدآورنده زیان غیر متعارف وارد ننماید. این دو شرط با شرط دیگری همراه است که در ماده ۱۷ لایحه نیامده و برابر آن بهره برداری‌های مجاز باید به موارد و مصادیق قانونی محدود شود و نباید از طریق تفسیر موسع توسعه پیدا کند.

و) توسعه و شفاف سازی حقوق معنوی

ماده ۸ لایحه ناظر به بند ۲ ماده ۶ کنوانسیون برن و بند ۴ ماده اول WCT ناظر بر مواد ۱ تا ۲۱ کنوانسیون برن نه تنها حق افشای اثر را بعنوان یکی از حقوق معنوی پدیدآورنده به دو حق معنوی مذکور در قانون حمایت مولفان و مصنفان و هنرمندان سال ۱۳۴۸ افزوده است (بند ۱ ماده ۸ لایحه)

بلکه در خصوص حق حرمت نام (بند ۲ ماده ۸ لایحه ناظر بر ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن) و حق حرمت اثر (بند ۳ ماده ۸ لایحه ناظر بر ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن) از صراحت و دقت بیشتری برخوردار است هرچند در مورد حق حرمت نام یا حق انتساب عدم ذکر نام پدیدآورنده اثر را مشروط به اطلاع مراجع ذیربط کرده است که قابل انتقاد بنظر می‌رسد.

سرانجام تبصره ماده ۸ لایحه شکل، عنوان و نشانه ویژه اثر در صورتی که از خلاقیت و نوآوری برخوردار باشد مورد حمایت قرار داده به نحوی که هیچ کس نمی‌تواند آنها را برای اثر دیگری به ترتیبی که القاء شبهه کند، بکار برد. در خصوص این ماده دو نکته قابل توجه است؛ اول اینکه تهیه کنندگان لایحه شکل و عنوان و نشانه ویژه اثر را از مصادیق حقوق معنوی تلقی کرده‌اند و دوم اینکه آنها را در صورتی قابل حمایت دانسته‌اند که از خلاقیت و نوآوری برخوردار باشد. شرط دوم بنظر مبهم می‌رسد زیرا معلوم نیست منظور اصالت شکل و عنوان و نشانه ویژه اثر است یا نو بودن آن. در آنچه که به نرم افزارها مربوط می‌شود لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ ذیل عنوان "استثنای حقوق معنوی" از یک سو برابر ماده ۷۵ مقرر می‌دارد: "خریدار بر نام‌ها یا نه‌ای یا کاربر مجاز از سوی وی می‌تواند تغییرات تدریجی آن جهت رفعا شش کالبد هد، مشروط بر اینکه به حیثیت شهرت پدیدآورنده‌ها سیبندر ساندو با بهره برداری عادی از اثر منافاتیندا شتهبا شد." و از سوی دیگر با توجه به ماده ۷۶ "نسبت به نرم افزار و برنامه‌های رایانه‌ای که حقوق مادی آنها واگذار شده است، جز در مورد یک شرط مخالف به نفع پدیدآورنده‌ها باشد، انتقال گیرند هم مجاز به تغییر و توسعه می‌باشند؛ مشروط به اینکه به حیثیت شهرت پدیدآورنده‌ها لطمه‌ای وارد نیندازد." همانطور که ملاحظه می‌شود حکم این دو ماده در خصوص نحوه حمایت از حقوق معنوی پدیدآورنده قرابت بیشتری با بند ۱ ماده ۶ مکرر کنوانسیون برن دارد که حمایت از حق معنوی را مشروط به ورود صدمه به حیثیت و شهرت پدیدآورنده کرده است.

ز) بازنگری در مقررات مرتبط با مدت حمایت از حقوق مادی

ماده ۲۷ الی ۳۲ لایحه ناظر بر مواد ۷ و ۷ مکرر کنوانسیون برن، گام بزرگی در این زمینه برداشته و با بازنگری اساسی در مدت حمایت از آثار ادبی و هنری، این مدت را حسب مقتضیات و ویژگی‌های آثار با در نظر گرفتن چند معیار متفاوت یعنی تاریخ فوت پدیدآورنده، تاریخ خلق اثر، تاریخ اولین انتشار یا عرضه به عموم تعیین کرده است: مطابق این مقررات؛ اصل کلی در مدت حمایت از آثار از تاریخ خلق تا پنجاه سال پس از فوت پدیدآورنده (ماده ۲۷) است. در خصوص آثار عکاسی این مدت، ۲۵ سال آنهم از زمان خلق اثر (تبصره ماده ۲۷) و در خصوص آثار شنیداری-دیداری، پنجاه سال از تاریخ پدید آمدن و در صورت انتشار یا عرضه مجاز ۵۰ سال از تاریخ اولین نشر یا عرضه مجاز (ماده ۲۸ و تبصره آن) است.

بعلاوه در مورد آثار مشترک مدت حمایت از زمان خلق اثر تا پنجاه سال پس از وفات آخرین فرد زنده از بین پدیدآورندگان (ماده ۲۹) خواهد بود. نهایتاً برابر ماده ۳۰ لایحه، "مدت حمایت از حقوق مادی در اثر با نام مستعار یا اثر بی نام، پنجاه سال از زمان خلق اثر می‌باشد. در صورتی که اثر به طور مجاز منتشر یا عرضه می‌شود، مدت یادشده از تاریخ اولین نشر یا عرضه هر کدام که مؤخر باشد، محاسبه می‌شود. هرگاه قبل از انقضای مدت مذکور، هویت پدیدآورنده افشاء یا تردید در مورد هویت او زایل شود، حسب مورد، مقررات این فصل اعمال می‌شود."

ح) تکمیل و شفاف سازی قواعد مرتبط با ضمانت اجراها

لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ قواعد موجود در زمینه ضمانت اجرای نقض حقوق پدیدآورندگان آثار را تکمیل کرده است.

بند اول- بازنگری در ضمانت اجرای کیفری

مواد ۸۹ تا ۱۰۰ لایحه سال ۱۳۹۳ ناظر بر ماده ۱۴ WCT برخی از ایرادات قوانین موجود در زمینه ضمانت اجرای کیفری را مرتفع کرده است هرچند که برخی دیگر همچنان باقی هستند. از آن جمله می‌توان به جرم انگاری سهل انگاری واسطه‌های نشر و تکثیر، مسئولیت کیفری اشخاص حقوقی، جرائم سازمان یافته، تکرار جرم، مجازاتهای تکمیلی، مجازات شروع به جرم نقض حقوق پدیدآورندگان اشاره کرد. بعلاوه تهیه کنندگان لایحه خنثی کردن تدابیر فنی ناظر بر حفظ حقوق مالکیت ادبی و هنری را جرم انگاری کرده اند. در حقیقت، با توجه به مواد ۹۰ و ۹۲ لایحه ناظر بر ماده ۱۱ WCT یکی از ابتکارها و نوآوری‌های قابل تقدیر لایحه سال ۱۳۹۳، جرم انگاری اعمالی است که مقصود از آن‌ها خنثی ساختن اقداماتی است که با هدف ممانعت از نقض حقوق مالکیت ادبی و هنری بعمل می‌آید.

بند دوم- پیش بینی ضمانت اجرای مدنی مستقل از ضمانت اجرای کیفری

یکی از ایرادات مهم بر قوانین و مقررات موجود در زمینه مالکیت ادبی و هنری این است که مقنن ضمانت اجرای مدنی را به تبع امر کیفری برسمیت شناخته است و امکان طرح دعوی مدنی مطالبه خسارات مبتنی بر مسئولیت غیر قراردادی را پیش بینی نکرده است. مواد ۱۰۱ تا ۱۰۳ لایحه سال ۱۳۹۳ ناظر بر ماده

WCT ۱۴ این ایراد مهم را نیز برطرف کرده و در مواد ۱۰۱ تا ۱۰۳ تحت عنوان "ضمانت اجرای مدنی" مقرراتی مستقل از ضمانت اجرای کیفری وضع کرده است. در این زمینه بویژه ماده ۱۰۱ لایحه قابل توجه است که مقرر دارد می‌تواند مستقلاً از دعوی کیفری یا به تبع آن، جبران خسارت تمام دیوم معنوی ناشی از نقض حقوق خود را از ناقض یا ناقضین حقوق از طریق طرح دعوی حقوقی مطالبه نماید. می‌توان خسارت بر اساس قواعد عمومی با توجه به اهمیت و میزان زیان مادی و معنوی وارد دهد. ایراد حقوقی از منافع یک شخص نقض کنندگان از طریق نقض حقوق کسب کرده و نیز منافع مسلمیکه دارنده حق قاز آن محروم شده است، تعیین می‌شود.

بند چهارم - جرم انگاری خنثی سازی تدابیر فنی حمایت و حفاظت از آثار و اجراها

مواد ۹۰ و ۹۲ لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ با تاسی از ماده ۱۱ معاهده WCT دایر بر تعهد کشورهای عضو معاهده به اتخاذ ضمانت اجراهای حقوقی موثر بر علیه اشخاصی که تدابیر فنی حفاظت از آثار را خنثی می‌کنند، عمل خنثی سازی و نیز تسهیل استفاده از ابزارهای خنثی سازی این تدابیر را جرم انگاری کرده است. برابر ماده ۹۰ لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳: "هر شخصی که به صورت غیرمجاز تدابیر حفاظتی پیش‌بینی شده جهت ممانعت از نقض حقوق مقرر در این قانون را بی اثر سازد، به مجازات مقرر در ماده (۸۹) محکوم می‌گردد."

همچنین بر اساس ماده ۹۲ لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳: "هر کس به ساخت، ورود، تکثیر، نشر، توزیع، فروش، اجاره، تبلیغ و هرگونه در اختیار نهادن ابزارهای ساختن از بیونر مافزاریکهک ارکرد انحصاری آن نقض حقوق مقرر در حمایتی قانونی یا اثرکردن اقدامات فنی حمایتی باشد مبادرت نماید، به پرداخت جزای نقدی از پنجاه میلیون (۵۰۰۰۰۰۰۰) ریال تا پانصد میلیون (۵۰۰۰۰۰۰۰) ریال و یا حسب مورد به محرومیت از اشتغال به کسب و فعالیت‌های موضوع این قانون از دو تا ده سال یا هر دو مجازات محکوم خواهد شد."

جرم انگاری مورد بحث قابل تقدیر است زیرا امروزه با توسعه سرسام آور ابزارهای اطلاعاتی و ارتباطی بویژه اینترنت و تلفن‌های همراه و گسترش بی سابقه شبکه‌های اجتماعی، نقض حقوق آثار ادبی و هنری و اجراها در فضای سایبر از جمله با استفاده از نرم افزارهای خنثی کننده تدابیر فنی حفاظتی صورت می‌گیرد. لذا حمایت از حقوق پدیدآورندگان آثار و اجراها در این فضا حیاتی است.

بند سوم - تکمیل و شفاف سازی اقدامات تامینی و گمرکی

لایحه سال ۱۳۹۳ ایرادات قوانین موجود را از حیث برطرف کرده و مواد ۸۰ تا ۸۸ خود را تحت عنوان "اقدامات موقت و احتیاطی" به این مهم اختصاص داده است. این اقدامات عبارتند از: اقدامات موقت و تامینی با استفاده از ساز و کارهای قوانین آیین دادرسی مدنی و کیفری (ماده ۸۰ لایحه) و اقدامات گمرکی (مواد ۸۲

تا ۸۸ لایحه). این مواد را می‌توان از یک سو هماهنگ با مواد ۱۶ و ۱۷ کنوانسیون برن و از سوی دیگر هماهنگ با بند ۲ ماده ۱۴ معاهده وایپو راجع به حق مولف WCT دانست.

گفتار دوم - نواقص و معایب لایحه در مقایسه با کنوانسیون برن و WCT

بند اول - عدم حمایت از حق تعقیب

بند ۱ ماده ۱۴ سوم کنوانسیون برن مقرر می‌دارد: "پدیدآورنده یا پس از مرگ او یا نهادهایی که بموجب قانون مجاز می‌باشند در ارتباط با آثار هنری اصل و نسخه‌های خطی اصل نویسندگان و مصنفان موسیقی از حقی غیر قابل انتقال برخوردارند که عبارت است از سهمی شدن آنها در حاصل فروش اثری که پس از نخستین واگذاری آن توسط پدیدآورنده صورت می‌گیرد." هر چند بند ۲ این ماده کشورهای عضو را در این زمینه مخیر کرده است ولی همانطور که می‌دانیم حداقل در سطح اتحادیه اروپا، دستورالعمل هماهنگ سازی برخی مقررات راجع به حق مولف و حقوق مجاور سال ۲۰۰۱ میلادی حق تعقیب برای پدیدآورندگان برخی آثار هنری تجسمی برسمیت شناخته شده است. از آنجا که فلسفه وضع این حق در حقوق اروپایی حمایت از هنرمندان جوان و مبتدی است که گاه آثار ارزشمند خود را به ثمن بخش می‌فروشند در حالی که بعداً در بازار محصولات ادبی و هنری به قیمت‌های بالاتر و گاه گزافی فروخته می‌شود. حق این هنرمندان برای برخورداری از در صدی از قسمت فروشهای بعدی نه تنها از این گونه هنرمندان حمایت می‌کند بلکه موجب تشویق آنان به خلق آثار بدیع و بکر می‌کند.

بند دوم - فقدان تعریف قانونی از تدابیر فنی حفاظت از آثار و اجراها

۱- هر چند همانطور که گفته شد لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ خنثی سازی تدابیر فنی حفاظت از آثار و اجراها و تسهیل بکارگیری و استفاده از ابزارهای خنثی کننده این تدابیر را در مواد ۹۰ و ۹۲ خود پیش بینی کرده است که بیانگر نوعی حمایت حقوقی از تدابیر فنی حفاظت از آثار و اجراها است ولی از مفهوم تدابیر فنی سخنی بمیان نیاورده است. در این زمینه قانونگذار می‌توانست با الهام از بند ۳ ماده ۶ دستورالعمل اروپایی ۲۰۰۱ راجع به هماهنگ سازی برخی جنبه‌های حق مولف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی نسبت به تعریف تدابیر فنی اقدام کند.

بر اساس این بند: "در چارچوب این دستورالعمل، منظور از تدابیر فنی، هرگونه فناوری، ابزار یا ترکیبی است که هدف آنها در محدوده عادی کارکردشان، ممانعت یا ایجاد محدودیت در اعمالی است که توسط دارنده حق مولف یا حقوق مرتبط یا حق مولف مقرر در قانون یا حقوق خاص^۴ بشرح مقرر در فصل سوم دستورالعمل اروپایی سال ۱۹۹۶^۵ نسبت به آثار یا سایر موضوعات مورد حمایت غیر مجاز شمرده است." برابر قسمت دوم این بند، تدابیر فنی زمانی موثر شناخته می‌شوند که استفاده از یک اثر مورد حمایت یا سایر موضوعات مشمول

⁴Sui generis.

^۵ منظور دستورالعمل اروپایی مورخ ۱۱ مارس ۱۹۹۶ راجع به حمایت حقوقی از پایگاه‌های داده است.

حمایت توسط صاحبان حقوق و به یاری یک رمز دسترسی یا یک شیوه حمایتی نظیر رمزنگاری، یا سایر اشکال انتقال آثار یا موضوعات مورد حمایت یا یک ساز و کار کنترل کپی برای نیل به این هدف کنترل شود. مقررات این معاهده به حقوق داخلی کشورهای عضو اتحادیه اروپا منتقل شده است.

بند سوم - عدم حمایت از اطلاعات حقوقی مرتبط با حقوق پدیدآورنده (ماده ۱۲ WCT)؛

بر اساس بند ۲ مواد ۱۲ و ۱۹ معاهدات سال ۱۹۹۶ وایپو راجع به حق مولف و حقوق مرتبط، منظور از اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق "اطلاعات مرتبط با شناسایی اثر، پدیدآورنده اثر، صاحب هر گونه حقی نسبت به اثر، شرایط و شیوه های استفاده از اثر و هر گونه شماره و کد نمایانگر این اطلاعات می شود در صورتی که هر کدام از این اطلاعات به نسخه یک اثر پیوست بوده یا هنگام انتقال اثر به عموم ظاهر شود." این تعریف عیناً در ماده ۱۶ معاهده پکن مورخ ۲۶ ژوئن سال ۲۰۱۲ وایپو راجع به اجراهای صوتی - تصویری تکرار شده است.

دستورالعمل اتحادیه اروپا مورخ ۲۲ می ۲۰۰۱ راجع به هماهنگ سازی برخی جنبه های حق مولف و حقوق مرتبط در جامعه اطلاعاتی نیز در بند ۲ ماده ۷ خود تعریف مشابهی ارائه کرده است: "منظور از اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق، هر گونه اطلاعات ارائه شده توسط صاحبان حقوق است که شناسایی اثر یا سایر موضوعات مورد حمایت مقرر در این دستورالعمل یا حقوق خاص (*sui generis*) مقرر در فصل سوم دستورالعمل اروپایی ۱۹۹۶/۹، پدید آورنده یا هر صاحب حق دیگری را ممکن سازد. این عبارت همچنین اطلاعات راجع به شرایط و شیوه های استفاده از آثار یا سایر موضوعات مورد حمایت و نیز شماره یا کد معرف این اطلاعات می شود. بند یک فوق زمانی اعمال می شود که هر کدام از عناصر اطلاعاتی به نسخه یک اثر پیوست بوده یا هنگام انتقال اثر یا موضوعات مورد حمایت به عموم مقرر در این دستورالعمل یا حقوق خاص (*sui generis*) مقرر در فصل سوم دستورالعمل اروپایی ۱۹۹۶/۹، ظاهر شود."

لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ علیرغم توجه به حمایت حقوقی از تدابیر فنی خنثی کننده در زمینه اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق مالکیت فکری بشرحی که در بالا گفته شد غفلت کرده و حتی بلحاظ کیفی نیز از آن حمایت نکرده که جای تاسف دارد.

نتیجه گیری

تحولات لایحه مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ با هدف انطباق با مقررات بین المللی ناظر بر حمایت از پدیدآورندگان آثار ادبی و هنری غیر قابل انکار است، هرچند هنوز برخی ایرادات بر آن وارد است. تحولات مثبت لایحه مورد بحث در این حوزه عبارتند از:

۱- دامنه حمایت لایحه اشخاص و موضوعات جدید توسعه یافته و خلاء های اساسی موجود در قوانین فعلی از حیث عدم حمایت از آثار شفاهی، آثار جمعی، آثار مرکب، آثار گمنام و با نام مستعار، آثار ناشی از استخدام، نرم افزارها و پایگاههای داده مرتفع شده است.

- ۲- برخی امارات پدیدآورندگی بویژه در خصوص آثار نوشته پیش بینی شده که می تواند در تشخیص پدیدآورنده به قضات و دادگاهها کمک فراوانی بکند؛
 - ۳- اصل فقدان تشریفات در حمایت از آثار ادبی و هنری مورد توجه تهیه کنندگان لایحه قرار گرفته است؛
 - ۴- حقوق مادی پدیدآورندگان آثار نه تنها به مصادیق جدید توسعه پیدا کرده بلکه این حقوق از شفافیت و صراحت بیشتری برخوردار شده اند؛
 - ۵- حقوق معنوی پدیدآورندگان علیرغم ایرادات جزئی که بر آن وارد است با صراحت و دقت بیشتری مورد تصریح لایحه قرار گرفته است.
 - ۶- نرم افزارها و برنامه های رایانه ای همانند مصادیق آثار ادبی و هنری مورد حمایت لایحه قرار گرفته اند؛
 - ۷- پایگاههای داده در صورتی که اصالت داشته باشند از حمایت نظام حق مولف برخوردار شده اند؛
 - ۸- محدودیتهای حقوق مادی و مستثنیات آن تقریباً بطور کامل تکمیل شده و معیارهای استناد به مستثنیات مورد تصریح قرار گرفته است؛
 - ۹- مدت حمایت از آثار مورد بازنگری اساسی قرار گرفته و برای تعیین مدت حمایت معیارهای متفاوتی با توجه به نوع و ویژگیها و نحوه خلق آثار نظیر تاریخ ثبت اثر، تاریخ مندرج در روی اثر، زمان خلق اثر، عمر پدیدآورنده و در نظر گرفته شده است.
 - ۱۰- ضمانت اجراهای مدنی و کیفری قوانین موجود، مورد بازنگری اساسی قرار گرفته و با در نظر گرفتن حمایت مستقل مدنی از پدیدآورندگان و دارندگان حقوق مرتبط، تغییرات مثبتی در ضمانت اجراهای کیفری از جمله با افزایش مجازات ها و پیش بینی امکان مطالبه خسارات از اموال شخص حقوقی مرتکب جرم، مجازات شروع به جرم این آثار و... صورت گرفته است.
 - ۱۱- حمایت کیفری از تدابیر فنی حفاظت از آثار و اجراها که برای حمایت از پدیدآورندگان و مجریان در محیطهای الکترونیکی حیاتی محسوب می شود مورد توجه تهیه کنندگان لایحه قرار گرفته است.
- با این همه همانطور که گفته شد لایحه در مقایسه با مقررات بین المللی موجود در زمینه حق مولف (کپی رایت) دارای ایراداتی است که بطور عمده عبارتند از :
- ۱- حمایت از حق انتساب یا حق پدیدآورنده نسبت به نام خود در موردی که پدیدآورنده در صدد است اثرش بصورت بی نام و یا با نام مستعار منتشر شود با محدودیت ضرورت موافقت مراجع ذیصلاح مواجه شده است.
 - ۲- حمایت از حق تعقیب مورد توجه تهیه کنندگان لایحه قرار نگرفته در حالی که برای حمایت از پدیدآورندگان جوان و مبتدی مفید و ضروری بوده است؛
 - ۳- تهیه کنندگان لایحه حمایت از اطلاعات مرتبط با مدیریت حقوق را مورد عنایت قرار نداده اند درحالی که برای حمایت از پدیدآورنده در فضای سایبر ضرورت دارد.

بعنوان نتیجه گیری نهایی نوآوری های لایحه حقوق مالکیت فکری سال ۱۳۹۳ در هماهنگی با مقررات بین المللی در زمینه حق مولف (کپی رایت) را باید به فال نیک گرفت. این لایحه در صورت تصویب می تواند زمینه الحاق به موافقتنامه جنبه های تجاری مالکیت فکری سال ۱۹۹۴ را که خود لایحه پیوستن به سازمان جهانی تجارت است تسهیل کند.

منابع

الف) منابع فارسی

- ۱- زرکلام ستار (۱۳۹۳)، حقوق مالکیت ادبی و هنری، چاپ سوم، انتشارات سمت.
- ۲- زرکلام ستار، محوری محمد حسن (۱۳۹۴)، حمایت‌های حقوقی از پدیدآورندگان نرم افزار، چاپ اول، انتشارات سمت.
- ۳- صادقی، محمود و علی طهماسبی (بهار و تابستان ۱۳۸۴)، "حقوق پدیدآورنده پایگاه داده، مطالعه‌ای تطبیقی در حقوق ایران و موافقت‌نامه‌های بین‌المللی"، مندرج در مجله حقوقی د/دگستری، شماره‌های ۵۰ و ۵۱.
- ۴- صفایی سید حسین (پاییز و زمستان ۱۳۸۵)، "حقوق معنوی پدیدآورندگان نرم افزارهای رایانه ای"، مندرج در مجله حقوق تطبیقی، موسسه حقوق تطبیقی دانشگاه تهران دوره جدید، شماره ۲، صص. ۱۷-۳۵.
- ۵- محسنی سعید، قبولی درافشان سید محمد مهدی (۱۳۹۴)، حقوق ادبی و هنری (با مطالعه تطبیقی در حقوق ایران، فرانسه و مصر)، چاپ اول، انتشارات موسسه انتشاراتی پژوهشکده مطالعات اسلامی در علوم انسانی.
- ۶- محمد زاده وادقانی علیرضا (۱۳۹۳)، گفتاری در حقوق بین الملل مولف و حقوق مجاور، چاپ اول، انتشارات میزان.
- ۷- موسوی مطلق، سید ابراهیم (۱۳۹۲)، تدابیر فناورانه برای حفاظت از آثار دارای کپی رایت، پایان نامه دوره کارشناسی ارشد حقوق مالکیت فکری دانشکده حقوق دانشگاه شهید بهشتی (تحت راهنمایی دکتر هادی وحید).

ب) منابع انگلیسی و فرانسوی

- 8- De Werra, Jacques (2001), " *Le régime juridique des mesures techniques de protection des œuvres selon les traités de l'OMPI , le Digital Millenium Copyright Act, les directives européennes et d'autres législations* ", in www.alai usa.org/2001.../Reports/dewerraFR.doc
- 9- Pollaud-Dulian, Frédéric (2005), *Le droit d'auteur*, (corpus pour droit privé) Economica.
- 10- R. Bertrand, André (2011-2012), *Droit d'auteur*, Dalloz, dalloz action, 3ème éd.
- 11- Colston, Chaherine & Kirsty Middelton (2005), *Modern Intellectual Property Law*, Second ed, Cavendish.

Evolutions in the Comprehensive Intellectual Property Bill in comparison with the International Regulations on Literary and Artistic Works

Dr. Sattar Zar Kalam

Abstract

The Comprehensive Intellectual Property Bill (Book 1: Literary and Artistic Property), 2014, which is currently passes the ratification process in the Islamic Consultative Assembly of the Islamic Republic of Iran, contains major advances for protection the creators of the works. The assessment of these Evolutions is possible in accordance with international regulations in this area, particularly the Berne Convention of 1886, and subsequent amendments thereto, and the WIPO Copyright Treaty (1996). This comparison shows that the bill's provisions not only meet the minimum expectations of these documents, but in many cases seek more serious and effective protection from the creators and have provided them with a lot more protection. These evolutions, especially with regard to the development of the scope of protection for individuals and new issues, the prediction of the presumptive and evidence of creation and representation, the development and clarification of the items of material rights, the explicit prediction and clarification of the limitations and exceptions to material rights, the specification of the conditions of imposing limitations and exceptions, development And the clarification of moral rights, review of regulations relating to the term of protection of material rights and the completion of rules related to the sanctions are visible. However, the lack of protection of the right to pursue (Article 14bis of the Berne Convention); the lack of protection of legal information related to the management of author rights (Article 12 of the WCT) is among the defects that can be raised on the bill.

Keywords: Comprehensive Intellectual Property Bill; First Book; Literary and Artistic Property; Berne Convention; WIPO Treaty Concerning the Author; Presumption and evidence; Creation; limitations and exceptions; Material Rights; moral Rights; Duration of Protection; sanctions of Performances; .